

פרשת ויחי

ברכות או תוכחות- חטא ועונשו

הפרשה האחרונה בספר בראשית, פרשת ויחי, חותמת לנו תקופה ארוכה של דורות 'נפילים', האבות השבטים.

המיוחד בה, שהיא גם מנבאת בפרוטרוט, מה יעלה בגורל השבטים, וממילא צופה על העתיד של כלל ישראל המורכב מהם. וזאת גם לאחר שהקב"ה סותם עיני יעקב מלגלות להם את הקץ, אבל בתוך הברכות שיעקב מעניק להם הוא כולל במרומז את העתיד.

הבה ונראה. יעקב אבינו לפי מותו קורא לי"ב בניו שיתקבצו סביב למיטתו, רוצה הוא להשמיע להם כמה מילות פרידה, ולא סתם מילות פרידה, אלא לגלות להם מה יעלה בעתידם, באחרית הימים, אלא שנסתם מעיניו גילוי זה במפורש, שנסתלקה ממנו השכינה באותה עת, וחלף זה הוא מעתיר עליהם ברכות.. כל אחד ואחד בברכתו הוא, וכמו שמפורש בפסוק בסיום הברכות - "וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם" (שם, כח) וכאן התמה עולה מאיליה, מילא את רוב השבטים, יעקב מברך ואף משבח, אבל הדברים הנוקבים שאומר לראובן, שמעון ולוי, הלזה יקרא ברכה. אין זאת אלא תוכחה נוקבת, חדה וחוטכת, הקרובה יותר לקללה מאשר לברכה, נקרא את מה שאומר לשמעון ולוי, ארור אפם כי עז - אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, מכנה את הנהגתם בלשון ארור 'ומאחל' להם שיפוצו ויתפזרו בכל חלקי ישראל אם זאת ברכה למה ייקרא קללה..

וכמו כן הדברים שאומר לראובן בנו הבכור: הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם, לכך אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך (רש"י שם) כלום זאת ברכה?

ובמידה שנרצה לחלק בין רוב השבטים שאותם בירך בעוד שאת שלושת בניו הגדולים הוכיח ולא בירך, אנו מופרכים מפסוק מפורש, שבו מסיימת התורה את 'פרק הברכות' בסיכום קצר "ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אתם".. דהיינו שלא תאמר, חלק מבניו בירך וחלקם לא, אלא את כולם יעקב בירך. ושוב התמיהה עולה, לזאת יקרא ברכה? (ובאמת מכח זה, האבן עזרא החזקוני ועוד, מפרשים שכל דברי יעקב כאן אינם ברכות אלא עתידות, ורק לבסוף בירך את כולם, ולא כד' רש"י)

וביותר יש לתמוה מה נזכר יעקב אבינו להוכיח את בניו בדברים נמרצים, על מעשים שאירעו לפני עשרות בשנים. [שהרי במכירת יוסף יעקב היה בן מאה ושמונה (רש"י וישב לז, לד, ובפ' וישלח לו, כט) וכעת לפני מותו הוא בן מאה ארבעים ושבע, הרי שכבר חלפו שלושים ותשע ממכירת יוסף, וכשנצרך את השנים שחלפו ממעשה שמעון ולוי עד מכירת יוסף, שהם לכל הפחות משהו כמו י"א שנים וכן מעשה ראובן הסמוך אליהם, עולה בסיכומו של חשבון שחלפו להם בקירוב חמישים שנה] הזמנים נתחלפו, האנשים השתנו הן מצד אישיותם וקומתם הרוחנית, והן מצד בני המשפחה שהתרחבה ונהיו סבות לנכדים, ואצל יעקב כאילו מאומה לא השתנה, הוא עדין מזכיר להם את זה..

בשביל להבין מה עומד מאחורי תוכחת יעקב, נצטרך למשהו.. שימחיש בפנינו דבר מסוים. וכאן ישתלב מאיליו סיפור על הרב שטיינמן זצוק"ל (סיפור זה שמעתי מפי הג"ר יעקב מאיר זוננפלד שליט"א רבה של רכסים, מכלי ראשון ואנו כלי שני, והדגשת מקור הסיפור אינה בכדי. וזאת כשם שטבע האנושי לכל גווניו להפריז, כך טבעם של סיפורים, שאינם מדויקים, ועל הצד שהתרחשו.. ובכדי לנפות את קדירת 'הסיפור' שמלאה קוצים ודרדרים.. חייבים להשתמש בנפה טובה, כלי קיבול מתוקן)..

הסיפור אותו שמעתי למעלה מעשור, התרחש באותם זמנים שבעל 'האילת השחר' היה יוצא מידי תקופה לחוץ לארץ כדי לחזק את יהודי התפוצות לדבר ה'. ובאחת הפעמים כשנכנס מרן לשדה התעופה, עבר

פרשת ויחי

לפני כניסתו למטוס במתקן הבידוק הביטחוני - "מגלה מתכות", והנה נשמע צפצוף חד מהמכשיר, לאיש הביטחון לא היה נעים אבל 'חוק זה חוק' והוא האחראי ליישומו, הוא התנצל מאוד, וביקש מרבינו זצוק"ל לעבור שנית במתקן, וכמעשהו בראשונה כך מעשהו בשנייה, שוב המתקן מצפצף, שואל איש הביטחון את רבינו אם יש על גופו ובגדיו חפץ מתכתי כלשהו ומרן משיב בשלילה, אם כן מפציר איש הביטחון בהרב שיואיל לעבור בשלישית, והוא עובר פעם נוספת ו..המכשיר מתעורר שוב לחיים וה"עיר שושן נבוכה" לא ידעו מה לעשות, ואז אומר הרב תנו לי לחשוב כמה רגעים "מה זה ועל מה זה" ..ולפתע חיוך עולה על פניו והוא מתחיל להסביר לסובבים מה הגורם לצפצוף, 'הרי לפני כמה שנים כשנפלתי נשבר לי אגן הירכיים ובגיל מבוגר זה כבר לא מתאחה מאיליו ולכן ניתחו אותי וחיברו את העצמות עם ברגים....וזה מה שמצפצף כעת', ואנשי הביטחון אישרו את דבריו..

ואח"כ אמר בעל האילת השחר זצוק"ל למקורביו שהוא למד מוסר השכל גדול ונפלא מהסיפור הזה והוא 'שראיתם לפני כמה זמן דוגמא איך אדם עושה ניתוח ויש לו ברגים בגוף ובכל זאת בשלב מסוים שוכחים מזה, א"כ כשיבוא האדם לעוה"ב עם כל המטען שהביא עמו מעוה"ז שלילי וחיובי ובי"ד של מעלה יבדקו את מצוותיו ועבירותיו, והנה על כל אותם עבירות שלא עשה אדם תשובה מספקת נשאר מהם כתמים בנפש ולכן יכול להיות שמאותה עבירה עברו עשרות שנים והאדם כבר שכח מזה, אבל שמה 'למעלה' הכל כתוב, וכשאדם יבוא יפתחו "תזמורת שלימה" מכל אותם צפצופים של העבירות אע"פ שהאדם לא זוכר מכך מאומה ומזה הסיק הצדיק זצוק"ל בלשונו: נלמד ששום מעשה ופעולה של האדם לא הולך לאיבוד'. עד כאן סיפור הדברים.

ובעניות דעתנו ננסה להפנים את המסר ונחזור עליו שוב פעם "שום מעשה לא הולך לאיבוד"...שום דבר!..כל מעשה שאדם עושה משל הוא רושם במו ידיו את שכרו, או חלילה את עונשו.....

[ובדרך אגב.. המסר העולה לנו מסיפור זה, לא מציג בפני הקורא -כדרכם של סיפורים- על דרגה גבוהה שהאדם משווה בנפשו שהיא רחוקה ממנו מכדי להפנים את המסר, אלא מחדד לו דברים שהוא יודע ומאמין בהם, .. נקח לרגע את הסיפור שלפנינו, הרי כל אדם יודע שבב"ד של מעלה מחכה לו 'בידוק בטחוני', ולא קל, פולשני מאד.. ואיפשהו זה נמצא אצלו, מאוכסן בתוך בליל ידיעות ומחשבות, אבל אימתי הוא אציף את זה לאחרונה על פני התודעה...באלול? אולי קצת! בר"ה עוד קצת! ביוה"כ קצת הרבה!..ובשאר ימות השנה, מה הוא עושה עם זה? לוקח את המחשבה ומאכסן אותה שוב 'בבידע'ים המחשבות'..וכאן מגיע הסיפור, ומציף לנו את זה שוב פעם, נותן לנו להרגיש במעט, את הלך החשיבה היהודי, ובפרט איך שאדם יהודי..לאו דוקא גדול הדור..צריך לחשוב, ועל מה לחשוב.. "שום מעשה ופעולה של האדם לא הולכת לאיבוד" הכל יגיע בחשבון בב"ד של מעלה]

וכעת שאנו מצוידים בסיפור הנפלא הזה שממחיש בידינו את העיקרון הפשוט אך חשוב "שום מעשה לא הולך לאיבוד.. נבין היטב מה ראה יעקב להוכיח את בניו על מעשים שאירעו עשרות שנים קודם לכן.

יעקב אבינו רגל במרכבה, שעניו צופיות למרחוק, רואה את הרושם שפעל החטא של בניו, וזאת על אף שזמן רב חלף מאז, אבל אצל יעקב כל זה לא משנה, שכן הוא רואה לנגד עיניו את הרושם החטא של בניו, ולדידו "שום מעשה ופעולה של האדם לא הולכת לאיבוד", ועל כן הוא רואה בתוכחה לבניו, בעצם את הברכה..

הברכה הגדולה ביותר לאדם, היא התוכחה, וכמו שנסביר..

הנה המילה 'ברכה' פירושה: שפע...

פרשת ויחי

[או מלשון הברכה בדומה לענף שמברכים אותו באדמה, דהיינו המברך מתחבר ומאציל מכוח השפעתו על המתברך, כמו הענף שמתחבר לאדמה משם לקוח מקור יניקתו (עיין שביעית פ"ב מ"ו וכלאים פ"ז מ"א. ובראשית (כד, יא) ויברך את הגמלים, ובתהילים (פרק צה, ו) באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' (עשנו)]

אולם 'תוכחה' היא השפע הגדול ביותר שאפשר להעניק לאדם במתנה... וכח מעלתה גדול מהברכה, שכן- ברכה זה תוספת ל-אדם.. במשהו.. ועל הצד שנתקבלה..

ואילו תוכחה זה תוספת ב-אדם..

לא חיצונית, שעל דרך כלל גם אינה ברת קיימא, רק לרגע הנצרך, אלא שינוי מהותי אצל האדם, אם שלח ידיו ואימץ את התוכחה לליבו, ליישר את דרכיו, שאז נהפך הוא לאדם אחר, כל מהותו השתנתה לטובה, ולא רק תוספת משהו...זאת מעלת התוכחה..

וכמו שאומר שלמה "כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה" (משלי ג, יב) ופירש רבינו יונה שם את ענין התוכחה, "למען לא ישאר עליו כתם עון אשר ימעט האהבה, ולמען הוסיף על הכנעת לבו, ולמען הרבות שכרו, ואין טובה בעולם הזה שתערך לזאת. וכאב את בן ירצה. אם יש לאב בנים הרבה הבן אשר יאהב וירצה מכל בניו אותו יוכיח מכלם וישקוד על מוסרו, למען יהיה כולו יפה במדתו ומום אין בו.

ובמלבי"ם שם כתב "שהתוכחה היא סימן האהבה, כמו שירצה האב להעלות את בנו ממדרגה למדרגה". והגאון שם פירש "כי אין דרך להוכיח רק לאוהב אשר לבו דואג על רעהו ורואה שהולך בדרך אשר אינו טוב לו הוא מוכיח וכו' והיינו מחמת אהבתו אשר גדלה עליו יותר מן הכל כן לבו כאב על רעתו וחפץ בהצדקו ע"כ מייסר אותו להיטיב לו".

[ומובן הדבר, שעם כל מעלת התוכחה, אך אין זה אומר, שאדם יוכיח את חבירו ללא סייג, שכן בשונה מ'ברכה' שנפש השני מכשרת לקבל ורוצה בכך, אילו בתוכחה אין הנפש מוכשרת לזה, לולי הכנה מוקדמת הן מצד המוכיח שיעשה כל דבריו בדרך של אהבה, ובלי נגיעות, וכאב את בן ירצה, והן מצד המוכח אם מסוגל בעת הזו לקבל את הדברים. ופשוט].

ואם כך, מתבהרת בפנינו התמונה השלימה..

יעקב אבינו אינו נוהג חלילה בדרך של 'איפה ואיפה' בין האחים, שאת האחדים מוכיח קשות ואת השאר מברך, אלא כל כוונתו בדברי התוכחה המופנים לשלושת האחים הגדולים, הם בכדי להועיל להם בזה, וכמו שניזכר בזה..

נתחיל עם שמעון ולוי, יעקב אבינו מכיר בכוחם של השנים כל זמן שהם יחד, הכח שמתפרץ מהם עולה על גדותיו ומנווט לדרך לא טוב..לכך מקלל יעקב את כח העזות, שאם נקח לשון קללה וארור שהוא ההיפך מהברכה, הרי פירושם חסרון... וכמש"כ באבן עזרא בזה הלשון: "דרך תפלה, שיחסר אפם וטוב להם, כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת".

ובזה נמצא יעקב מברך, שכן מיעוט העזות, היא גופא הברכה וההטבה לאותו איש, וממילא גם מה שמפיץ אותם ב'יעקב' ומפזר אותם 'בישראל', שלא ישכנו יחדיו, דבר זה הוא ברכה ותועלת להם, נתפוס לצורך הדוגמא, את אותם מקרים מצערים שראש ישיבה מחויב..לזרוק בחור מהישיבה בכדי שלא יפגעו שאר הבחורים.. [וכפי שהגאון האילת השחר זצוק"ל היה מתנה בפני אותו ראש ישיבה שהיה מתייעץ איתו בכגון דא, שהבחינה בזה אם הסיבה באמת מצודקת להוצאת הבחור מהישיבה, לבדוק אילו היה זה בנך, גם

פרשת ויחי

היית עושה כך. ואחרי כתיבת הדברים, ובהספד השבוע שמעתי תוספת בזה מהגה"צ רבי בנימין פינקל שליט"א, שבמקרה כגון דא שהוצרכו לסלק בחור מהישיבה, שאל רבינו את משגיח הישיבה, מה שם האם של הבחור, וכשהאחרון התפלא..אמר לו הרב בכאב, איך אפשר לסלק בחור מישיבה בלי שמתפללים עליו בבכי ובתחנונים ובשל זה צריך לדעת את שם אמו. מבהיל..].

על כל פנים, יעקב מפריד בין האחים, לתועלתם, שזאת הדרך להטבתם.. וראיתי אח"ז מש"כ האור חיים שם -ארור אפם כי עז וגו' פירוש לחלק המרובה בהם יותר משיעור הרגיל הוא מקלל, וישאר בהם חלק הרגיל בכל אדם כדי לקבל שכר לעולם הבא על כפייתו לעבודת ה', שאם לא כן יושלל מהם בבחינתו אושר המושג לנצח, וראה כי תיקון לקרר עוז הרתיחה, הוא לחלקם וגו' ואמר אחלקם וגו': וחזר האו"ח ושנה דבריו בפסוק כח "וגם שמעון ולוי ברכם במה שאמר ארור אפם זו היא ברכתם, שקלל לתגבורת המקלל ומריע, גם מה שחלקם והפיצם הוא להשגת תכלית האושר גם כן" עיין שם.

אם כן אפוא תוכחת יעקב את בניו אינה אלא ברכה גדולה, ובזה גם מתבאר מה שמוכיח את בנו הבכור ראובן על מעשה בלהה שפעל בזה בפזיזות ובכעס..

אפס שהערתנו לא סרה בקשר לראובן, שהרי חז"ל (ב"ר פד יט) אומרים שראובן עשה תשובה על מעשה בלהה, ולמדים זאת מפסוק "וישב ראובן אל הבור", ומהיכן שב? שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על שבלבל יצועי אביו (הביא רש"י לז, כט) ואם כך מה ראה יעקב להוכיח אותו, ועוד לשלול ממנו שלשה דברים, בכורה, מלכות, וכהונה (רש"י כאן) אחר שחזר בתשובה..

אין לנו אלא להסיק מכאן, שאף התשובה עם כל מעלתה הנשגבה, אין בכוחה להחזיר לאדם את מה שהפסיד על ידי החטא, וזה חידוש גדול מכדי להכתב..

והאמת שחפשי מקור לדברים, (מלבד המסקנה העולה מהדברים) ואחר חיפוש ראשוני שלא העלה בחכתי דבר, מצאתי את שאהבה נפשי בספרו של מרן זצוק"ל עה"ת שם כותב 'האילת השחר' עהפ"ס פחז כמים וז"ל -ואע"פ שראובן שב בתשובה מ"מ יש דברים שמאבדים ע"י חטא ולא מועיל התשובה עיין שם. א"כ ד' רבינו מפורשים בזה כמש"א וראויים הדברים להיכתב.

וכשננסה להבין את טעם העניין בזה, 'שפעמים אדם מאבד דבר ואין התשובה עולה לו', גם בזה נזדקק לדברי רבינו אילת השחר מש"כ במקום אחר, בספרו ימלא פי תהלתך (שמציין אותו) 'שעל חטא שאדם עושה, הגם שלא נענש תיכף בגשמיות, אבל עונש ברוחניות יש, שמפריעים לו בעשיית המצוה אם לא שיעשה התאמצות גדולה' עיין שם (ח"א עמ' פ"ב). ובזה גם מוסבר היטב, הסיבה שהפסיד ראובן את שהפסיד ולא הועילה תשובתו..

אלא שבזה לא נחתם הגולל, שכן מילא מה שיעקב שולל מראובן את המעלות הללו, אבל עצם התוכחה על מהי באה, אחר שראובן שב בתשובה וכאמור..

ועל כן נזקקים אנו לומר בזה יסוד חדש, והוא באמת מה שיעקב אבינו הוכיחו ושלל ממנו את המעלות הנז', אין זאת מצד עצם העבירה שעליה עשה תשובה, כי אם מצד התכונה והאופי שגילה ראובן בעת מעשה בלהה, וזה שאומר רש"י שם "פחז כמים - הפחז והבהלה אשר מהרת להראות כעסך כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך אל תרבה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך". והיינו שמידת הכעס והחוסר שליטה שבה התנהל ראובן, בעיני יעקב, זה חסרון גדול יותר מאשר העבירה עצמה, שכן את המעשה עוד איכשהו אפשר לתקן ע"י תשובה, אולם את עצם התכונה והאופי של האדם הגורמות לעבירה לא די בזה, ובכדי לתקן זה דורש מהאדם 'עבודת חיים' לשרש את המידה והתכונה השלילית שבו. ומטעם זה יעקב חשש..

פרשת ויחי

זאת לאור העובדה שלא כל אדם מסוגל לשאת בעול המלכות, אדם שהתנהגותו מונעת מתוך דחף בלתי נשלט, עם כל מעלותיו האחרות אין הוא ראוי להנהיג, ועל כן נטל מראובן את המלכות ובדומה לה הבכורה (וממילא גם נטל ממנו את הכהונה שכן עד אז הכהונה היתה בידי הבכורות, וכשנטל ממנו את הבכורה ממילא גם הכהונה נלקחה הימנו) ועל כן גם הוכיח אותו שכן לשרש תכונה הטבועה בנפש האדם, לא די בתשובה, לחוד, וצריך לעמול ולהתמודד איתה כל ימי חייו..

ומצאתי ראייה מכרעת לזה, מד' חז"ל (פסחים סו:): אמר רבי מני בר פטיש "כל שכועס, אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים - מורידין אותו" ומביאה שם הגמ' ראייה לדברים, ממה שמצינו אצל אליאב אח דוד, שהפסיד את המלכות בגלל שהיה רגזן, וכך אומר הקב"ה לשמואל אל תמליכהו "כי מאסתיהו" עיי"ש. נמצינו למדים שכל שיש אצל האדם מידה או תכונה פגומה אין הוא ראוי להנהיג זאת על אף שהיה ראוי מצד עצמו כמו אליאב, שהקב"ה 'רחים', או ראובן שמטבע תולדתו היה בכור, עם כל זאת הפסידו את שהפסידו ולסיום הדברים נתבונן בדברי חז"ל בתלמוד.

"יעקב אבינו לא מת" (ר' יצחק בשם ר"י תענית ה:): ובמהרש"א שם פירש "אם שלא מת בנפש, כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת", (ועיין שהסביר מה חידוש בזה). זאת אומרת: כל צדיק אחר מיתתו, הגוף מת, אבל הנפש קיימת, היא נפטרת מעולם הזה לעולם הבא, משאירה מכתב פיטורין לעולם הזה ו'משדרגת' עצמה לעולם שכולו טוב, ועדיין, יש לה אחיזה מסוימת בעולם הזה, (כמו שהביא הרמב"ן בפרשתנו את העובדא ברבי שהיה נגלה לבני משפחתו אחרי מותו בדמות גופו ממש)..

יש אדם מת ויש אדם נפטר, מה אפוא עושה את ההבדל בין שניהם?..האדם עצמו!.. נפרט עוד.. בן תמותה ששובק חיים קרוי בפי העולם "מת", כמו גם חפץ שלא זז ולא פועל אומרים 'זה מת'.. למה מת, כי הוא פשוט לא משמש ליעוד שבו, לתכלית מה שנוצר. כך גם אצל האדם. בן אנוש שכל חייו התעסק בדברים גשמיים, אחרי ששובק חיים הוא התנתק כעת מעולמו, עולם הגשם, שבו התעסק וראה תכלית הכל, אם כן עתה ששבק חיים והתנתק מ'הגשם', מהביזנע'ס, מהכסף, קרירה, אוכל, וכל עניני החומר, גופו הנרקב כבר לא משמש לתכליתו, אז הוא פשוט מת..

מה שכן, אדם צדיק שהיה עסוק כל חייו לטפח אצלו את 'הרוח' וחי חיים רוחניים, גם אם רגליו דרכו בארץ, אבל ראשו שכן בין שרפי מעלה, אם כן אפוא כשהוא שובק חיים הוא לא מת, בסך הכל הוא נפטר מכאן לשם, החלק הגשמי שבו מתחבר לחלק הרוחני שלו, לשם כיון את מגמתו, גם כשהיה בעולם החומר, והרי גופו שמת, אין בו מעכב וחסרון לקיום התכלית כי מימים ימימה היעד שראה לנגד עיניו הוא חיי הרוח, ונפשו שנפרדת מהגוף לאחר מיתתו, עולה ומתאחדת עם שורשה העליון... אם כך כשם שיעקב לא מת, כך גדול בישראל או כל צדיק שנפטר לא מת, אלא נפטר ממקום זה למקום אחר...

מקור: ראש כולל הפקדתי שומרים א.ג.